

mutlu hayat için rablerine şükredeceği belirtilir (el-Hac 22/24).

“O Peygamber ... temiz olan şeyleri helâl, pis olan şeyleri haram kılar” âyetinde (el-A'râf 7/157) yer alan tayyibât ve habâis kelimeleri nesnelere doğasındaki temizlik ve kirliliğe işaret eder. Bu âyet, bir taraftan Resûlullah'ın dinen temiz veya pis sayılan şeyleri belirlemede yetkili kılındığına işaret ederken (İbn Emîru Hâc, III, 193) diğer taraftan İslâm'da helâl kabul edilen yiyeceklerin aynı zamanda insan tabiatına uygun, zevkiseline uygun, temiz ve lezzetli olduğunu gösterir (Fahreddin er-Râzî, V, 4). Öte yandan peygamberlere ve müminlere temiz gıdalarla beslenip iyi işler yapmalarının emredilmesi (el-Bakara 2/172; el-Mü'minûn 23/51), ayrıca, “Biz insanları şerefli kıldık ... Kendilerini iyi ve temiz şeylerle rızıklandırdık” (el-İsrâ 17/70); “Allah size şekil verip şekillerinizi güzel kıldı, size temiz şeyleri rızık yaptı” (el-Mü'min 40/64) meâlindeki âyetler, insanın yaratılıştan sahip kılındığı mânevî üstünlük ve fiziksel güzellikleri koruyabilmesi için tabiatına uygun temiz yiyeceklerle beslenmesinin önemine işaret eder. Her konuda orta yolu temsil eden İslâmiyet, bir yiyeceğin dinen helâl sayılabilmesi için onun özü itibarıyla temiz ve zararsız olması yanında meşrû yollarla elde edilmesi ve hazırlanmasında şer'î usullere riayet edilmesini de şart görür (el-Mâide 5/3-5).

“Allah'ın size helâl kıldığı temiz ve lezzetli yiyecekleri kendinize haram kılmayın” âyetinde (el-Mâide 5/87) tayyibât kelimesiyle bazı yiyeceklerdeki tat ve lezzet verici özelliğe vurgu yapılmaktadır. Mâide sûresinin 82. âyetinde içlerinde keşişlerin ve ruhbanların bulunması sebebiyle hırstıyanları öven Allah aynı âyette ruhbanlığın bir yaşam tarzına dönüştürülmesini yasaklamış, bu anlayışı zulüm ve had-âşma diye nitelendirmiştir (a.g.e., XII, 59-60). Âyet aynı zamanda dinen yasaklanmayan lezzetli yemekler yemenin, mu-bah zevk ve eğlencelerden yararlanmanın -bazı sūfîlerin düşündüğünün aksine- takvâ ve fazilete aykırı olmadığını gösterir. Nitekim Resûl-i Ekrem'in de her şeyin en iyisini ve en güzelini sevdiği (Müsned, I, 220, 276, 349), kendisine hediye edilen güzel, temiz ve lezzetli şeyleri zühd adına reddetmediği (Buhârî, “Hibe”, 9; “Lîbâs”, 80) belirtilmiştir. Öte yandan dünya hayatında inanan ve inanmayan herkesin faydalandığı lezzetlerden âhirette sadece müminlerin yararlanacağı (el-A'râf 7/32), inkârcılara ise, “Siz güzel şeyleri dünyada

iken tükettiniz, size verilen nimetlerin zevkini orada sürdürünüz” denileceği (el-Ahkâf 46/20) beyan edilir. Kâfirlere hitap eden ikinci âyet, aynı zamanda dünyada nefsin arzulu olduğu zevklere gereğinden fazla ilgi göstermemeleri için müslümanlara bir uyarı niteliğindedir. Kur'an'da Bedir'de elde edilen ganimetlere işaret edilerek, “Artık elde ettiğiniz bu meşrû ve temiz kazançlarınızdan yiyiniz” meâlindeki âyetle (el-Enfâl 8/69) insanlar meşrû kazançta teşvik edildiği gibi, “Kazandıklarınızın iyilerinden ... harcayın” âyetiyle (el-Bakara 2/267) hayır için meşrû ve kıymetli şeylerden harcama yapılması emredilmiştir. Hz. Peygamber de, “Allah tayyibdir, ancak tayyib olan hayrı kabul eder” buyurmuştur (Müslim, “Zekât”, 64; Tirmizî, “Tefsîr”, 3).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 148-149; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrîc), II, 1143; *Müsned*, I, 220, 276, 349; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VIII, 164; IX, 84; XVIII, 107-108; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Kam-hâvî), II, 341; III, 307; IV, 110; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, V, 4; IX, 138; XI, 112, 113; XII, 59-60, 86; XV, 21; XVIII, 108; XIX, 92; XXII, 86; XXIII, 21; Kurtubî, *el-Câmi'*, I, 429; VII, 198-199; X, 295-296; XII, 211; İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yün*, I, 418-419; İbn Emîru Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut 1417/1996, III, 193; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, IV, 187-188; VII, 8-9; VIII, 111-112; XIV, 133; XVIII, 131-132; Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kauramlar* (trc. Selahattin Ayaz), İstanbul 1991, s. 308-310.

ADEM YERİNDE

TAYYİB el-UKBÎ

(الطيب العقبى)

et-Tayyib b. Muhammed b. İbrâhîm
b. el-Hâc Sâlih el-Ukbî
(1890-1960)

Cezayir İslah Hareketi'nin
önderlerinden,
gazeteci-yazar.

Cezayir'in güneydoğusundaki Sîdî Ukbî köyünde doğdu. Arap asıllı olup sonradan Berberîler ülkesine yerleşen bir aileye mensuptur. Altı yaşlarında iken ailesiyle birlikte Hicaz'a göç ederek Medine'ye yerleştiler. Ukbî burada Kur'an-ı Kerim'i ezberledi; dinî ilimlerde tahsil gördü ve öğrenimini tamamlayıp Mescid-i Nebevî'de hocalık yaptı. I. Dünya Savaşı'ndan önce dergi ve gazetelerde yayımlanan makaleleri yüzünden Osmanlı hükümetince Arap milliyetçisi olmakla itham edildi ve 1917'de Türkiye'de mecburi ikamete tâbi tutuldu. İki yıl sonra Hicaz'a dönünce Mekke Emîri Şerîf Hüseyin tarafından çok iyi karşılandı ve *Kıble* gazetesine el-Matbaatü'l-

emîriyye'nin yayın müdürlüğüne getirildi. Mart 1920'de Cezayir'e gitti. Bir taraftan ailesinin emlakî ve geçimiyle meşgul olurken diğer taraftan yerleştiği Biskire (Biskre) şehrinin camilerinde ders verdi ve o günlerde çıkmaya başlayan *Şada's-Şahrâ'* ve *el-Münkız* gibi gazetelerde makaleler yazdı. Makalelerinde bazı cemaat ve tarikatları İslâm inancından sapmakla itham edip eleştirdi ve İslâmî islah hareketine önderlik yapmaya çalıştı. Bu maksatla 8 Eylül 1927'de Biskire'de *el-İslâh* adlı bir gazete neşretmeye başladıysa da Fransızlar buna engel oldu; gazetenin ikinci sayısı 7 Eylül 1929'da yayımlanabilirdi. Ukbî bu gazetede yazılarında Cezayir halkını Fransız vatandaşlığını boykot etmeye çağırırdı. 1927'de başşehir Cezayir'e yerleşti. Bir fesat yuvası haline gelen şehirde dinî islah hareketini yürüttü. Bu alanda bir tebliğci görevini üstlendi, toplum kesimleri ve özellikle işçi sınıfı arasında büyük ilgi gördü. Bundan dolayı kendisine başşehirin mürebbisi denildi.

1931'de Cezayir'de Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîn'in kuruluşunda önemli rol oynayan Ukbî, derneğin isteği üzerine başşehir ve çevresindeki kasaba ve köylerde tebliğ faaliyetlerini sürdürdü. Ukbî'nin islah çabalarını yakından izleyen Fransızlar, 18 Şubat 1932'de çıkardıkları bir bildiriyle Cem'iyetü'l-ulemâ mensuplarının camilerde vaaz vermesini ve ders okutmasını yasakladılar. Ukbî, Muhammed Saîd ez-Zâhirî ile birlikte 1933'te dernek adına peşpeşe üç gazete yayımladıysa da (*es-Sünnetü'n-nebeviyye*, *eş-Şer'atü'l-Muhammediyye*, *eş-Şirâtü's-sevi*) bunlar Fransız sömürge yönetimi tarafından kapatıldı. Fransızlar derneğe 1935 yılına kadar yeni bir gazete çıkarma hakkı tanımadı. 1935'te derneğin neşrettiği *el-Beşâ'ir* gazetesinin yönetimini yine Ukbî üstlendi. Ancak ertesi yıl Cezayir müftüsü Mahmûd b. Dâlî'yi öldürmeye azmettirmekle suçlanarak tutuklandı, cinayetle ilgisi olmadığı anlaşıncaya serbest bırakıldı. Daha sonra Fransız sömürge yönetimiyle mücadele yapan Ukbî din eğitimiyle ilgili çalışmalarına devam etti. 21 Mayıs 1960'ta Cezayir şehrinde ölünceye kadar bu faaliyetlerini sürdürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Ali Debbûz, *A'lâmü'l-İslâh fi'l-Cezâ'ir*, Kostantine 1394/1974; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 238-239; Ahmed el-Hatîb, *Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn ve eşerüha'l-İslâhî fi'l-Cezâ'ir*, Cezayir 1985, s. 158-163; Mâzin Salâh Mutabbakânî, *Cem'iyetü'l-ulemâ'l-müslimîne'l-Cezâ'iriyîn ve devrühâ fi'l-hareketi'l-va'aniyyeti'l-*

TAYYİB el-UKBÎ

Cezâ'iriyye: 1349-1358 (1931-1939), Dimaşk 1408/1988; a.mlf., "Cem'iyetü'l-ulemâi'l-müslimîn", *DİA*, VII, 336-338; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *el-Hareketü'l-vaşaniyyetü'l-Cezâ'iriyye*, Beyrut 1992, II, 386, 392-393, 399-409; III, 10, 22, 42-45, 54, 55, 67, 89-90, 100-103, 108, 141, 155, 186, 219, 222.

MÂZİN SALÂH MUTABBAKÂNÎ

TAYYİBETÜ'n-NEŞR

(bk. en-NEŞR).

TAZAMMUN

(التضمن)

Bir lafzın ifade ettiği nesneye veya kavrama ait unsurlardan birine veya birkaçına delâlet etmesi anlamında mantık terimi

(bk. DELÂLET).

TAZARRU'NÂME

(تضرعنامه)

Sinan Paşa'nın
(ö. 891/1486)

Türk secili nesir üslûbunda ve tasavvufî münâcât türünde çığır açan eseri

(bk. SİNAN PAŞA).

TAZBÎB

(bk. DABBE).

TÂZİM

(bk. SAYGI).

TA'ZİR

(التعزير)

Had ve kısas cezaları dışında yöneticinin veya hâkimin takdirine bırakılan ceza.

Sözlükte "engellemek, te'dib etmek; desteklemek, saygı göstermek" mânalarında karşıt anlamlı kelimelerden (*ezdâd*) olan **ta'zîr** fıkıhta had suçları ve cinayetlerdeki gibi belirli cezası bulunmayan suçlara verilecek, miktarı ve uygulanması yöneticiye veya hâkime bırakılmış cezaları ifade eder. Ta'zîr kökünden gelen fiiller, "desteklemek, saygı göstermek" anlamıyla Kur'an'da çeşitli âyetlerde yer almaktadır (el-Mâide 5/12; el-A'râf 7/157; el-Feth

48/9). Hadislerde terim mânasıyla ta'zîr geçmemekle birlikte ta'zîr uygulamasına dair çok sayıda örnek bulunmaktadır ve ta'zîrin genel çerçevesinin çizilmesinde bu hadisler önemli rol oynamıştır (meselâ bk. Buhârî, "Mu'hâribîn", 12, 19, 26, 29; Müslim, "Hudûd", 40). Ceza hukukunun genel kaidelerini tesbit eden âyetler ve hadisler ta'zîr cezalarının niteliğini ve sınırlarını da belirlemektedir.

Ta'zîr cezaları, had ve cinayetlerde olduğu gibi emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker vazifesini yerine getirmenin önemli araçlarından olup din, akıl, can, ırz ve malın korunması şeklindeki beş temel amaçta uygun biçimde şer'an mâsiyet olduğu bildirilmiş, ancak toplumların kendi şartlarına göre düzenlenmek üzere cezaları tayin edilmemiş fiillere yöneliktir. Bu cezalar Allah hakları ve kul haklarının korunmasını hedefler; kötülüklerin yaygınlaşmasını, bireylere ve topluma zarar vermesini önleyici, suç işleyenleri te'dib ve islah edici özellikler taşır. Siyâset-i şer'iyye veya kısaca siyâset özellikle Hanefî literatüründe "cezanın ağırlaştırılması" anlamıyla ta'zîrin kapsamına girer; ancak genel anlamda siyâset-i şer'iyye ta'zîri de kapsayan daha geniş bir takdir alanını ifade eder ve sadece yönetimin takdirine bırakılmış cezaî kararları değil idarî karar ve uygulamaları da kapsar (bk. SİYÂSET-i ŞER'İYYE). Emir bi'l-ma'rûf, ta'zîrin ve genelde siyâset-i şer'iyyenin meşruiyetini sağlayan temel görevi ifade ederken kamu düzenini ve genel ahlâkı korumaya yönelik idarî bir görev olarak hisbe emir bi'l-ma'rûfun uygulanmasını içerir ve muhtesibin idarî yetkilerinin yanı sıra belirli bazı alanlarda ta'zîr cezası takdir ve uygulama yetkisi de bulunur. Bir bakıma, dava ve şahit getirme söz konusu olmadan kendi müşahedeyle müdahalede bulunabileceği hususlarda muhtesibe kazâî yetki devri yapılmaktadır. Muhtesibin burada kadıdan farkı dava ve ispat gerektirmeyen sınırlı alanlarda bu yetkiye sahip bulunması, ayrıca cezayı bizzat infaz edebilmesidir. Bedene yönelik müessir fiillerde diyet ve erşten farklı şekilde, tesbiti hâkimin takdirine bırakılmış tazminatı ifade eden hükûmet-i adl ise ta'zîrin hususi bir şeklidir (bk. HÜKÛMET-i ADL).

Ta'zîr Cezalarının Mahiyeti ve Kapsamı. Ta'zîr cezaları aslî ceza niteliğinde olabileceği gibi aslî cezaya bedel veya ek ceza niteliğinde de olabilir. Ta'zîr cezasını gerektiren suçlar şer'an mâsiyet kabul edildiği bilinen, ancak karşılığında had ve kısas gibi muayyen bir ceza konulmayan fi-

illerden meydana gelir. Ta'zîr cezaları işlenen suçlar, cezaî ehliyet, verilecek cezanın türü, miktarı, suçun ispatı, cezayı takdir edenler ve uygulayanlar bakımından had ve kısastan ayrılır. Önemli bir kısmı fakihler arasında genel kabul görmemekle veya bütün ta'zîr cezalarına uygulanabilecek birer kural olmamakla birlikte ta'zîr cezalarının hadlerden ayrıldığı başlıca noktalar şunlardır: Bu cezalar belirlenmemiştir; mâsiyet söz konusu olmaksızın te'dib amaçlı verilebilir (meselâ çocuklara da uygulanabilir); tövbe ve afla düşebilir; suçlunun haline ve mevkiine göre farklılık taşıyabilir; cezanın infazı sırasında suçlunun ölümü veya sakat kalması gibi durumlarda tazmin gerekir; şahitlik sayı ve şartları aranmaz; yönetici veya hâkim kendi bilgi ve gözlemlerine dayanarak hüküm verebilir; şüphe cezaî düşürücü bir rol oynamaz; zaman aşımı geçerlidir; devlet başkanı dışında muallim, ebeveyn, vasî, efendi tarafından -kendi maiyetindekilere- uygulanabilir; suçlunun ve mağdurun haline, suçun büyüklüğüne ve miktarına göre ceza değişebilir; farklı bölgelerin ve çağların âdetlerine göre ceza değişebilir; farklı ceza seçenekleri arasında seçim yapılabilir; hadlerde kazf dışında tamamen Allah hakkı galip iken ta'zîr gerektiren suçlar hem kul hakkı hem Allah hakkı aleyhine işlenebilir. Ta'zîrin sözlük anlamından hareketle öğretmenin öğrencisini, ebeveynin çocuklarını, efendinin kölesini te'dib edici fiillerinin genellikle ta'zîr cezası kapsamında ele alınması ta'zîrin literatürde daha çok terbiye edici ve önleyici tedbirler arasında görüldüğünü ortaya koymaktadır. Fakat ta'zîr cezaları çerçevesinde ağır cezaların da yer aldığı ve bunların farklı amaçları içerdiği göz önünde bulundurulduğunda bazı âlimlerin, eğitime yönelik te'dib ile suçu cezalandırmaya ve tekrarını önlemeye yönelik ta'zîr cezalarını birbirinden ayırıp ele almalarının daha isabetli olduğu söylenebilir.

Ta'zîr cezası belirlenirken ta'zîr konusu fiil (suç), fâil (suçlu), mağdur, zarar ve cezanın uygunluğu gibi unsurlar dikkate alınır. **1. Suç.** Ta'zîr konusu suçlar farzları terk veya haramları işleme şeklinde ortaya çıkan mâsiyetlerden oluşur. İbadetlerde ve aileyle ilgili muâmelâtta kefâret gerektiren mâsiyetler ta'zîr cezası kapsamı dışındadır. Ayrıca had ve kısas uygulanan suçlarda ta'zîr cezası aslî ceza şeklinde uygulanamaz. Mendubun terki veya mekruhun işlenmesi tek başına ta'zîr cezası gerektirmemekle birlikte tekerrür veya ilâve unsurlar dolayısıyla bir mâsiyetin teşek-